

JÓZEF FISZER (RED.)

SYSTEM EUROATLANTYCKI I BEZPIECZEŃSTWO MIĘDZYNARODOWE

W MULTIPOLARNYM ŚWIECIE.

MIEJSCE I ROLA POLSKI W EUROATLANTYCKIM SYSTEMIE BEZPIECZEŃSTWA

INSTYTUT STUDIÓW POLITYCZNYCH PAN,

WARSZAWA 2013, ss. 388

System euroatlantycki, czyli: [procesy] *zachodzące na arenie międzynarodowej, które oznaczają bliskie relacje i współpracę we wszystkich dziedzinach życia, a nie tylko w sferze bezpieczeństwa, między Europą a Stanami Zjednoczonymi* (s. 33–34), ma swoje początki jeszcze w wieku XVIII, ale na dobre ukształtował się po I i II Wojnie Światowej, kiedy to zaczął odgrywać dominującą rolę w budowaniu ładu międzynarodowego, najpierw wersalskiego, później jałtańsko-poczdamskiego, a obecnie pozimnowojennego. Dotyczy to zwłaszcza tak ważnej sfery bezpieczeństwa globalnego, którego system euroatlantycki jest filarem i gwarantem. Obecnie coraz więcej osób zauważa, że dominacja systemu euroatlantyckiego na arenie światowej jest pod presją ze strony rozmaitych procesów związanych z globalizacją, spośród których najważniejsze wydaje się rosnące znaczenie mocarstw wschodzących, na czele z Chinami. Sytuacja ta skłania naukowców zajmujących się stosunkami międzynarodowymi do zadawania pytań o to, w jakim kierunku zmierza obecnie rozwój ładu światowego i jakie są tego konsekwencje dla bezpieczeństwa międzynarodowego i pozycji systemu euroatlantyckiego.

Te pytania postawił zespół badaczy z Zakładu Europeistyki Instytutu Studiów Politycznych PAN pod kierunkiem prof. Józefa Fiszera, który od 2011 roku realizuje projekt badawczy pt. *Rola euroatlantyckiego systemu w wielobiegunowym świecie w kontekście kształtującego się nowego ładu globalnego*, finansowany przez Narodowe Centrum Nauki. Recenzowana praca jest efek-

tem tych badań, prowadzonych we współpracy z ekspertami i naukowcami z innych ośrodków badawczych. Stanowi ona próbę całościowego, monograficznego przedstawienia i usystematyzowania zagrożeń i szans dla globalnego bezpieczeństwa w zmieniającym się łańdźie międzynarodowym oraz opracowania prognozy przyszłej pozycji świata zachodniego w owym łańdźie. Autorzy stawiają tezę, że nowy łańdź światowy będzie wielobiegunowy i wielocywilizacyjny, ale system euroatlantycki odgrywa i wciąż będzie odgrywał kluczową rolę w jego kształtowaniu i utrzymaniu globalnego bezpieczeństwa. Nie stanie się to jednak jeśli Unia Europejska i Stany Zjednoczone nie podejmą niezbędnych reform politycznych i gospodarczych, a także nie zmienią swojej polityki wobec relacji transatlantyckich, która musi być nakierowana na harmonijną współpracę. Jest to dla tych podmiotów historyczna konieczność, ponieważ system euroatlantycki jest gwarantem utrzymania pozycji Zachodu w świecie.

Praca składa się z 15 rozdziałów podzielonych na 3 części tematyczne w układzie problemowym: „System euroatlantycki i bezpieczeństwo międzynarodowe w wielobiegunowym świecie”, „Pozycja oraz rola Unii Europejskiej w systemie euroatlantyckim i w nowym łańdźie międzynarodowym” oraz „Miejsce Polski w euroatlantyckim systemie bezpieczeństwa międzynarodowego obecnie i w perspektywie łańdźu multipolarnego”. Należy zauważyć, że wraz z kolejnymi częściami autorzy przechodzą na coraz niższy poziom analizy: od skali globalnej do krajowej. Dodatkowo warto odnotować, że każda z trzech części jest wewnątrznie uporządkowana tak, aby otwierała ją swego rodzaju tekst wprowadzający, dostarczający ogólny obraz poruszanego zagadnienia, oraz stanowiący tło dla kolejnych, bardziej szczegółowych rozdziałów. Tak przemyślany i uporządkowany układ zasługuje na zdecydowaną pochwałę. Sprawia on, że czytelnikowi, który wybiera z książki tylko niektóre rozdziały, łatwiej jest odnaleźć interesujące go treści, zaś takiemu, który czyta pracę w całości, pozwala na lekturę kolejnych tekstów tak, aby stanowiły one jedną, spójną narrację.

Część pierwsza obejmuje 6 rozdziałów i wprowadza czytelnika w problematykę systemu euroatlantyckiego i nowego łańdźu globalnego. Jest ona szczególnie cenna dla osób, które pierwszy raz stykają się z tym tematem, ale docenią ją również ci, którzy mieli z nią wcześniej do czynienia, gdyż pozwoli im ona na usystematyzowanie już posiadanych informacji.

Publikację otwiera rozdział autorstwa jej redaktora naukowego, Józefa Fiszera. Autor rozpoczyna od ciekawego teoretyczno-metodologicznego wprowadzenia, a następnie w bardzo przystępny sposób pokazuje, jak wygląda współczesny łańdź międzynarodowy i jakie są najważniejsze przesłanki wpływające na taki, a nie inny, kształt owego łańdźu. Zdaniem Autora jest to obecnie

wciąż ład *in statu nascendi*, dryfujący jednak w kierunku ładu multipolarnego, na co wpływają takie czynniki, jak globalny kryzys pentagonalny, coraz większe różnice stanowisk między państwami UE (zwłaszcza RFN) a Stanami Zjednoczonymi, realizacja przez Rosję jej postzimnowojennej strategii geopolitycznej oraz wzrost znaczenia tzw. mocarstw wschodzących, zwłaszcza Chin. Na kolejnych stronach Autor wyjaśnia, jakie jest miejsce systemu euroatlantyckiego w tak zrysowanym ładzie międzynarodowym obecnie i w przeszłości. Jego zdaniem Unia Europejska oraz USA powinny dokonać wielu niezbędnych reform oraz zacieśnić współpracę, jeśli nie chcą doprowadzić do spadku znaczenia systemu euroatlantyckiego w świecie. Wspomnieć należy, że – co nie jest częste w pracach z tej dziedziny – szeroko stosowane są odwołania do teorii stosunków międzynarodowych, co pokazuje, że ich znajomość jest badaczowi polityki światowej niezbędna, jeśli chce on w pełni zrozumieć wydarzenia, które poddaje analizie. Z dużą erudycją Autor prowadzi czytelnika przez różne paradygmaty badawcze, jak koncepcja zderzenia cywilizacji, teoria mimetyczna, ujęcie geopolityczne i teoria cykli hegemonicznych, zachowując jednocześnie jasność i przejrzystość wyводу i nie pozwalając czytelnikowi zagubić się w gąszczu teorii.

Na uwagę zasługuje rozdział Jakuba Wódki o Transatlantyckim Partnerstwie na rzecz Handlu i Inwestycji (TTIP). Należy podkreślić, że jest to jeden z pierwszych polskich tekstów naukowych dotyczący tej potencjalnie przełomowej dla stosunków międzynarodowych umowy. Autor najpierw zapoznaje czytelnika z szerszym gospodarczym oraz historycznym kontekstem współpracy między Unią Europejską a Stanami Zjednoczonymi, bez czego trudno o właściwe zrozumienie tego zagadnienia. Następnie pokazuje, jak doszło do powstania idei TTIP, a także analizuje zakres planowanego porozumienia oraz korzyści gospodarcze, które może przynieść wejście tej umowy w życie. Na szczególną uwagę, zwłaszcza ze strony polskiego czytelnika, zasługuje część, w której Autor pisze o szerokich geopolitycznych implikacjach TTIP, jednocześnie zachowując trzeźwe i realistyczne spojrzenie na tę sprawę.

Analizując stosunki międzynarodowe, badacze mogą bardzo łatwo popełnić błąd próbując analizować politykę kraju z innego kręgu kulturowego – jakim są Chiny dla mieszkańców Europy i Ameryki – za pomocą tych samych metod i kategorii jakie stosują wobec własnego kraju. Dlatego właśnie w części pierwszej należy wyróżnić jeszcze tekst Jana Rowińskiego i Dominika Mierzejewskiego o percepcji NATO przez Chińską Republikę Ludową. Cechą czyniącą ten rozdział wyjątkowo interesującym jest fakt, że Autorzy nie analizują polityki ChRL z punktu widzenia Zachodu, ale przybliżają czytelnikowi chińską perspektywę oraz jej uwarunkowania. Autorzy demonstrują,

pod wpływem jakich czynników zmieniał się stosunek Chin do NATO na przestrzeni półwiecza, a zwłaszcza ostatnich 25 lat. Wskazują, że ten stosunek jest funkcją globalnej strategii ChRL i mają na niego wpływ zarówno zmiany w wewnętrznej polityce Pekinu, jak i zmiany uwarunkowań zewnętrznych. Do tych drugich należy zaliczyć politykę światową, w tym głównie działania Stanów Zjednoczonych, oraz politykę regionalną w Azji, zwłaszcza zaś aktywność takich krajów, jak Indie, Pakistan, Afganistan, Iran, Rosja i Turcja.

Część druga publikacji poświęcona jest Unii Europejskiej i temu, jak będzie kształtować się jej pozycja i rola w świecie wobec wielu wyzwań i problemów, zarówno wewnętrznych, jak i globalnych, z którymi Bruksela musi się zmierzyć. Trzy z pięciu rozdziałów poświęcone są problematyce bezpieczeństwa, jeden kwestiom społecznym i jeden tematyce społeczno-politycznej. Ta nierównowaga wynika jednak z koncepcji książki, w której zagadnienia bezpieczeństwa, zgodnie z tematem, traktowane są pierwszoplanowo.

Część tę rozpoczyna interesujący tekst, w którym Krzysztof Miszczak analizuje szanse Unii Europejskiej na utrzymanie pozycji istotnego gracza w tworzącym się wielobiegunowym porządku światowego bezpieczeństwa. Autor zarysowuje najpierw najważniejsze trendy wpływające na kształt obecnego i przyszłego środowiska bezpieczeństwa międzynarodowego, a następnie zauważa, że choć Unia Europejska dysponuje odpowiednim potencjałem, i choć podjęła próbę znalezienia odpowiedzi na zachodzące na świecie zmiany, to jednak wciąż nie udało jej się osiągnąć pozycji, do której aspiruje na arenie międzynarodowej. Najciekawsza jest ostatnia część tekstu, w której Autor formułuje tezę, że jeśli Unia Europejska chce w przyszłości odgrywać istotną rolę w polityce światowej, to musi podjąć zdecydowane działania na rzecz stworzenia faktycznie wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Pierwszym krokiem do jej utworzenia jest, zdaniem Autora, przede wszystkim wyłożona praca koncepcyjna, polegająca na identyfikacji wspólnych celów oraz interesów, wypracowaniu odpowiednich strategicznych koncepcji ich realizacji i – co niezwykle ważne – przewycięzeniu narodowych egoizmów i mobilizacji opinii publicznej do poparcia wspólnej polityki. Tekst Krzysztofa Miszczaka należy, w obecnym okresie nowego rozdania politycznego w Unii Europejskiej po wyborach do Parlamentu Europejskiego, zdecydowanie polecić wszystkim polskim i europejskim decydom, zwłaszcza pracującym w Brukseli.

Na szczególną uwagę zasługuje rozdział autorstwa Agnieszki Cianciary, która w bardzo przystępny sposób pokazuje, jakie wyzwania stoją obecnie przed Unią Europejską. Tekst jest przemyślany i dobrze zaplanowany, napisany w sposób przejrzysty i czytelny. Należy go polecić wszystkim osobom, które dostrzegają, że dla Unii Europejskiej jest to trudny okres, i że chodzi tu o coś

więcej niż tylko o problemy finansowe niektórych państw członkowskich, ale nie potrafią do końca zauważyć wszystkich przyczyn tych trudności i związków między nimi. Z tekstem powinni zapoznać się także eksperci oraz decydenci, którym pomoże on usystematyzować posiadaną wiedzę. Autorka proponuje czytelnikom kompletny katalog wewnętrznych i zewnętrznych wyzwań, z którymi muszą zmierzyć się UE i jej państwa członkowskie w najbliższych latach.

Część trzecia książki składa się z czterech rozdziałów dotyczących miejsca Polski w euroatlantyckim systemie bezpieczeństwa w perspektywie obecnego i przyszłego ładu międzynarodowego. Jest to najkrótsza część pracy i choć nie można stwierdzić, że to zagadnienie zostało potraktowane po macoszemu, to jednak odczuwalny jest niedosyt, zwłaszcza że objętość książki pozwalałaby na dodanie jednego lub dwóch rozdziałów dotyczących Polski.

Rozdziałem otwierającym tę część, a jednocześnie jednym z najmocniejszych punktów całej książki, jest tekst Longina Pastusiaka na temat miejsca Polski w świecie i w Europie. Autor przyjął bardzo ciekawą metodologię, analizuje bowiem, jak wygląda pozycja Polski pod względem różnych wskaźników i rankingów na tle zarówno całego świata, jak i Unii Europejskiej. Należy podkreślić, że analiza nie ogranicza się do standardowo omawianych w takich przypadkach podstawowych danych ekonomicznych. Pisząc o sferze gospodarczej, Autor wspomina też o takich kwestiach, jak konkurencyjność, wolność gospodarcza, atrakcyjność dla inwestorów czy innowacyjność. Nie poprzestaje jednak na gospodarce i analizuje także sferę społeczną, w tym takie czynniki, jak rozwój samorządności, poziom ochrony zdrowia i środowiska, poziom edukacji i nauki, jakość życia i poziom rozwoju społecznego. Najciekawsze są jednak fragmenty dotyczące wskaźników wydawałoby się trudno uchwytnych czy mierzalnych, jak atrakcyjność turystyczna, siła oddziaływania kulturalnego, poziom szczęścia mieszkańców, siła narodowej marki, miejsce w świadomości innych społeczeństw czy aktywność na arenie międzynarodowej. Tekst Longina Pastusiaka można polecić nie tylko studentom, ekspertom czy politykom, ale też wszystkim osobom zainteresowanym globalną pozycją Polski. W przystępnej i czytelnej formie ukazuje on Polskę na tle świata w sposób ciekawy, a jednocześnie wielowymiarowy i głębszy niż to zwykle bywa w publikacjach medialnych czy nawet naukowych.

W części trzeciej należy wspomnieć także o opracowaniu Tomasza Paszewskiego, poświęconemu reakcji Polski na zmiany zachodzące w euroatlantyckim systemie bezpieczeństwa. Autor rozpoczyna od stwierdzenia, że choć z historycznego punktu widzenia obecny stan bezpieczeństwa Europy jest stosunkowo dobry, to jednak gorszy w porównaniu do okresu tuż po zakończeniu Zimnej Wojny. Wpływ na to mają takie czynniki, jak stopniowe wycofywanie się Stanów

Zjednoczonych z Europy, pojawienie się nowych zagrożeń płynących z obszaru od Maroka po Pakistan, zwanego pasem niestabilności, wzrost znaczenia Chin oraz coraz agresywniejsza polityka Rosji. Unia Europejska, zdaniem Autora, nie jest dobrze przygotowana do samodzielnej obrony, a sytuacji tej w zasadzie nie poprawiają liczne inicjatywy współpracy obronnej w regionie. W tej perspektywie fakt, że Polska nie jest w stanie stworzyć autonomicznego i mocnego potencjału obronnego, stanowi dla naszego kraju coraz poważniejszy problem. Wprawdzie trwają prace nad nową koncepcją polskiej polityki obronnej, lecz Autor wskazuje, że nawet ich realizacja nie doprowadzi Polski do stanu, w którym poziom jej bezpieczeństwa będzie można uznać za wystarczający. Konkluzja płynąca z rozważań Autora nie jest pozytywna, ale tekst jest szczególnie wart polecenia osobom zajmującym się Polską polityką obronną.

Na osobną uwagę zasługuje Zakończenie autorstwa Józefa Fiszera, będące *de facto* szesnastym rozdziałem książki. Autor analizuje w nim wyniki przeprowadzonych przez Zakład Europeistyki ISP PAN badań empirycznych na temat przyszłości systemu euroatlantyckiego w nowym łańdź międzynarodowym. Badanie przeprowadzono w formie ankiety i objęło ono w sumie 200 uczestników pełniących ważne funkcje w instytucjach naukowo-badawczych i administracyjno-politycznych, zarówno w Polsce, jak i poza jej granicami. Uzyskane wyniki są zbieżne z rozważaniami poszczególnych Autorów i potwierdzają stawiane przez Autorów tezy.

Ze względu na objętość recenzji nie ma w niej miejsca na omówienie wszystkich rozdziałów zamieszczonych w książce. Na polecenie zasługują również teksty Pawła Olszewskiego o reformie strategii bezpieczeństwa Unii Europejskiej, Darii Orzechowskiej-Słowikowskiej o przemianach społeczno-gospodarczych w Unii Europejskiej spowodowanych napływem imigrantów z krajów muzułmańskich oraz Agnieszki Orzelskiej-Strączek o tym, jak główne siły polityczne w Polsce postrzegają miejsce naszego kraju w euroatlantyckim systemie bezpieczeństwa. Niestety, w publikacji znalazł się również zdecydowanie słabszy punkt, jakim jest przegląd programów niemieckich partii politycznych pod kątem ich stosunku do systemu euroatlantyckiego autorstwa Krzysztofa Garczewskiego. Jest to tekst w zasadzie pozbawiony jakichkolwiek elementów analitycznych, nie wnoszący do książki żadnych istotnych tez czy wniosków. Jest to jednak przypadek odosobniony i poza nim poziom opublikowanych tekstów jest bardzo wysoki.

Książka nakierowana jest głównie na tematykę związaną z bezpieczeństwem, jednak w istocie należy ją traktować jako interdyscyplinarną, ze względu na to, że poruszane są w niej również zagadnienia z dziedziny politycznej, gospodarczej, społecznej i kulturowej. Jest to charakterystyczna cecha prac

zbiorowych, w których autorzy stosują różne perspektywy badawcze, mające swoich zdecydowanych zwolenników i przeciwników. Należy jednak podkreślić, że z powodzeniem udało się zachować spójność pracy. Umiejętny dobór i kompozycja zagadnień powodują, że książkę czyta się jako zamkniętą całość.

Praca została wydana bardzo starannie, nie ma błędów literowych, druk jest czytelny, a wielkość czcionki zapewnia komfortową lekturę. Na podkreślenie zasługuje obszerna bibliografia, obejmująca przede wszystkim publikacje w języku angielskim i polskim, ale także w niemieckim i francuskim. Będzie ona z pewnością nieocenionym przewodnikiem dla czytelnika chcącego pogłębić swoją wiedzę. W książce opracowano również indeks nazwisk, bardzo skromny, bo obejmujący niewiele ponad trzy strony. Nie może być on oceniony jako przydatny, ponieważ w książce odwołania do ważnych postaci nie odgrywają dużej roli. Bardziej przydatny byłby tu indeks pojęć, którego jednak brakuje. Publikację wzbogacają spisy treści w językach angielskim i rosyjskim oraz streszczenia w tych językach.

Podsumowując, recenzowana praca zajmie ważne miejsce literaturze przedmiotu, jest również istotnym głosem w niestety mało obecnie intensywnej debacie publicznej dotyczącej przyszłości Polski, Europy i świata. Jest ona również przyczynkiem do rozpoczęcia szerokich i systematycznych polskich badań nad systemem euroatlantyckim i nowym ładem międzynarodowym, a przede wszystkim nad miejscem i rolą Polski na tle tych zjawisk. Z całą pewnością ważną częścią tych badań muszą być analizy o charakterze *future studies*, który to nurt był w Polsce do tej pory raczej nieobecny, a którego swoistą inicjacją jest właśnie omawiana publikacja. Jak już wspomniano, praca koncentruje się na zagadnieniach dotyczących bezpieczeństwa, ale porusza również tematy polityczne, gospodarcze, społeczne czy kulturowe. W każdej z tych dziedzin tkwi duży potencjał badawczy w kontekście refleksji nad przyszłością Polski i systemu euroatlantyckiego w tworzącym się globalnym porządku wielobiegunowym.

Publikację można z pewnością polecić studentom europeistyki, stosunków międzynarodowych, nauk o bezpieczeństwie i kierunków pokrewnych, którzy szukają ciekawej, ale bardziej zaawansowanej niż podręcznikowa, pozycji wprowadzającej w omawiane zagadnienia. Będzie ona również użyteczna dla naukowców i ekspertów z wymienionych dziedzin chcących usystematyzować i pogłębić wiedzę. Należy również zachęcić do jej lektury polityków i decydentów, którym dostarczy solidnej podstawy teoretycznej do podejmowania decyzji co do przyszłości Polski, Unii Europejskiej i systemu euroatlantyckiego.